

Επιστημονικό Άρθρο

Το Φαινόμενο Αγαθό, τα Συναισθήματα της Ευχαρίστησης και οι Αντιλήψεις περί Αρετής στα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη

Μέρεντιθ Τρέζλερ Ντρις
Επίκουρη Καθηγήτρια
Πανεπιστήμιο Κάνσας (Γουεσλέαν), Η.Π.Α.

Στο Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4, των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης εξηγεί: «ή δὲ βούλησις ὅτι μὲν τοῦ τέλους ἐστὶν εἶρηται, δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν τάγαθόν εἶναι, τοῖς δὲ τοῦ φαινομένου ἀγαθόν.» Αυτό το δοκίμιο εξετάζει τους ρόλους που διαδραματίζει το πραγματικό αγαθό και το φαινόμενο αγαθό στο Κεφάλαιο III των Ηθικών Νικομαχείων του Αριστοτέλη. Πραγματεύομαι μία πιθανή αναντιστοιχία σχετικά με την έννοια κατά την οποία ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί το φαινόμενο αγαθό στα Ηθικά Νικομάχεια και εξετάζω τη σχέση μεταξύ των αισθημάτων απόλαυσης και πεποιθήσεων σχετικά με το αγαθό. Υποστηρίζω ότι μια συγκεκριμένη εξέταση του βαθμού στον οποίο τα συναισθήματα της ευχαρίστησης επηρεάζουν τις αντιλήψεις περί αξιών για τον Αριστοτέλη θα ρίξει σημαντικό φως στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να γίνει κατανοητό το πραγματικό αγαθό και το φαινόμενο αγαθό.

Λέξεις κλειδιά: Αριστοτέλης, ευχαρίστηση, φαινομενικό καλό, Ηθικά Νικομάχεια, αντιλήψεις αξίας

Εισαγωγή

Ο γενικός σκοπός αυτού του δοκιμίου είναι να εξετάσει τους ρόλους που διαδραματίζει το πραγματικό αγαθό και το φαινόμενο αγαθό στο Κεφάλαιο III των Ηθικών Νικομαχείων του Αριστοτέλη (Aristotle, 1941)¹. Καταρχήν, πραγματεύομαι τις διάφορες έννοιες κατά τις οποίες ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει το σχετικό αγαθό λαμβάνοντας υπόψη επιλεγμένα αποσπάσματα τα οποία αρθρώνουν διαφορετικούς τρόπους κατά τους οποίους ο Αριστοτέλης σκιαγραφεί το φαινόμενο αγαθό - ένα είδος σχετικού αγαθού - στα Ηθικά Νικομάχεια. Έχοντας αυτό υπόψιν, πραγματεύομαι μία πιθανή αναντιστοιχία σχετικά με την έννοια την οποία ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί το φαινόμενο αγαθό στα Ηθικά Νικομάχεια Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4. Έχοντας αυτό υπόψιν τα εξετάζω τη σχέση μεταξύ συναισθημάτων απόλαυσης και πεποιθήσεων περί το αγαθό και ωσαύτως το ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο τα αισθήματα απόλαυσης επηρεάζουν τις αντιλήψεις περί αξιών του Αριστοτέλη. Υποστηρίζω ότι αυτή η οπτική θα ρίξει

¹Όλες οι αναφορές στα Ηθικά Νικομάχεια και Μεταφυσικά αφορούν αυτήν την μετάφραση.

φως στον τρόπο κατά τον οποίο το φαινόμενο και το πραγματικό αγαθό πρέπει να γίνονται κατανοητά στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο ΙΙΙ, Κεφάλαιο 4. Είναι χρήσιμο να ξεκινήσουμε με κάποιες πληροφορίες σχετικά με το χαρακτηρισμό που δίνει ο Αριστοτέλης στο ρόλο της επιθυμίας σε πρακτικά πλαίσια.

Κατά τον Αριστοτέλη «ὥστ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἔξις προαιρετικὴ, ἡ δὲ προαίρεσις ὄρεξις βουλευτικὴ, δεῖ διὰ ταῦτα μὲν τὸν τε λόγον ἀληθῆ εἶναι καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν, εἴπερ ἡ προαίρεσις σπουδαία, καὶ τὰ αὐτὰ τὸν μὲν φάναι τὴν δὲ διώκειν»². Ἡ σκέψη εἶναι ὅτι ἡ ἐπιλογή εἶναι ἓνα εἶδος ἐπιθυμίας τοῦ ὁποῖο παράγεται δια μέσω τοῦ λογισμοῦ. Περιλαμβάνει τὴν προτίμηση, ἡ ὁποία ξεκινά με μιὰ προηγούμενη «ὄρεξη», δηλ. μιὰ ἐπιθυμία, ἡ ὁποία λαμβάνει ὡς ἀντικείμενο κάτι που τὸ ἀντιλαμβάνεται ὡς ἀγαθό. Ἡ προτίμηση που ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν ἐπιλογή εἶναι ἓνα εἶδος διακριτικῆς σκέψης που λαμβάνει χώρα σε πρακτικά πλαίσια.

Γιὰ τὸν Αἰριστοτέλη, ἡ ψυχὴ χωρίζεται σε ἓνα λογικὸ καὶ ἓνα ἄλογο μέρος, καὶ τὸ λογικὸ μέρος χωρίζεται περαιτέρω σε ἓνα πρακτικὸ (υπολογιστικὸ) καὶ ἓνα στοχαστικὸ μέρος. Ὅσον ἀφορὰ τὴ στοχαστικὴ δianoia, ἡ σωστὴ λογικὴ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀλήθεια. Ὅσον ἀφορὰ τὴν πρακτικὴ δianoia, ὁ σωστός συλλογισμὸς ἀντιστοιχεῖ σε κατάλληλη συζήτηση που ὁδηγεῖ στὴν «ἐπιλογή τοῦ σωστοῦ»³. Ἔτσι, οἱ καλὲς καὶ κακὲς καταστάσεις τῆς στοχαστικῆς νοημοσύνης εἶναι «ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος ἀντιστοίχως», καὶ ἡ καλὴ κατάσταση τοῦ μέρους τῆς πρακτικῆς δianoias εἶναι «ἡ ἀλήθεια σε συμφωνία με τὴ σωστὴ ἐπιθυμία»⁴.

Ἡ ἐπιλογή, γιὰ τὸν Αἰριστοτέλη, εἶναι ἡ προέλευση καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ αἰτία (παρὰ τὴ τελικὴ αἰτία) τῆς δράσης. Ἡ ἀποτελεσματικὴ αἰτία ἐπιλογῆς εἶναι «ὄρεξις καὶ λόγος ὁ ἕνεκά⁵ τινος». Ὁ συνδυασμὸς τῆς δianoias καὶ τοῦ χαρακτήρα εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ καλὴ ἢ κακὴ δράση, καὶ ὁ λόγος, ἡ δianoia καὶ ἡ ἠθικὴ κατάσταση εἶναι ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπιλογή. Ἐχοντας αὐτὸ κατὰ νου, θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ἐξεταστῆ τὸ κεφάλαιο 4, Βιβλίο ΙΙΙ, Ηθικά Νικομάχεια.

²Ηθικά Νικομάχεια, 1139a25: Επομένως, ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶναι ἔξη που προϋποθέτει ἐπιλογή καὶ προτίμηση, καὶ ἡ ἐπιλογή καὶ προτίμηση εἶναι ἐπιθυμία κατευθυνόμενη ἀπὸ τὴ σκέψη. Πρέπει —ὕστερα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ— ἡ συλλογιστικὴ διαδικασία νὰ εἶναι ἀκριβῆς καὶ ἡ ἐπιθυμία σωστὴ —ἀν εἶναι ἡ ἐπιλογή καὶ προτίμηση νὰ εἶναι καλὴ— καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιδιώκει τὰ ἴδια πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀποφαίνεται καταφατικὰ ἡ λογικὴ. (σ. μτφ.: καθόλου τὸ ἀρθρο, ἡ ἀπόδοση κειμένων ἀπὸ τὰ Ηθικά Νικομάχεια στὴ νεοελληνικὴ ἀκολουθεῖ αὐτὴ τοῦ Δ. Λυπουρλή, διαθέσιμη στο https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=78&page=64. [Προσπελάστηκε τὴν 23/11/2020.]

³Ηθικά Νικομάχεια, 1113a18.

⁴Ηθικά Νικομάχεια, 1139a31.

⁵Ηθικά Νικομάχεια, 1139a33.

Διάκριση μεταξύ του Φαινομένου, Σχετικού και Πραγματικού Αγαθού

Ο Αριστοτέλης θέτει την ακόλουθη ερώτηση στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο ΙΙΙ, κεφάλαιο 4:

μήπως άραγε θα πρέπει να πούμε ότι απολύτως και κατ' αλήθειαν αντικείμενο της βούλησης είναι το αγαθό, για το κάθε όμως επιμέρους άτομο αυτό που του φαίνεται αγαθό; Που πάει να πει ότι το κατ' αλήθειαν αντικείμενο βούλησης είναι αντικείμενο βούλησης για τον αγαθό άνθρωπο, ενώ για το κατώτερης ποιότητας άτομο αντικείμενο βούλησης είναι το οποιοδήποτε τυχαίο πράγμα Η κάθε επιμέρους έξη έχει τη δική της ξεχωριστή αντίληψη για το ωραίο και το ευχάριστο — και ασφαλώς σ' αυτό κυρίως το σημείο διαφέρει ο άνθρωπος της αρετής από τους άλλους: ότι μπορεί στις επιμέρους περιπτώσεις να βλέπει τα πράγματα όπως πράγματι είναι, σαν να είναι ο κανόνας και το μέτρο⁶ τους ...;

Το ερώτημα, λοιπόν, είναι αν το αντικείμενο της επιθυμίας είναι το πραγματικό ή το φαινόμενο αγαθό, ή αν μπορεί να είναι ένα από αυτά, ανάλογα με το αν το άτομο που επιθυμεί κάνει την ευχή είναι ενάρετο ή κακό. Στο παραπάνω απόσπασμα, ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι το αντικείμενο της επιθυμίας φαίνεται να είναι αγαθό. Ωστόσο, σε περίπτωση που ένα καλό άτομο επιθυμεί κάτι, το αντικείμενο της επιθυμίας αυτού του ατόμου θα είναι το πραγματικό αγαθό, καθώς το καλό άτομο «θα επιλέξει σωστά». Εξηγεί ότι εάν ισχυριζόμαστε ότι το πραγματικό καλό είναι το αντικείμενο της επιθυμίας, προκύπτει ότι σε περιπτώσεις που ένα άτομο δεν «επιλέγει σωστά» πρέπει να αποδεχτούμε ότι δεν επιθυμεί κάτι που είναι πραγματικό αντικείμενο της επιθυμίας. Γιατί εάν το πραγματικό αγαθό είναι το πραγματικό αντικείμενο της επιθυμίας και κάποιος επιλέξει σωστά, αυτό το άτομο θα επιθυμεί πράγματι το πραγματικό αγαθό. Ωστόσο, εάν ένα άτομο δεν επιλέξει σωστά, το αντικείμενο της επιθυμίας αυτού του ατόμου θα είναι «κακό». Έτσι, το πραγματικό αγαθό δεν θα είναι το αντικείμενο της επιθυμίας σε μια περίπτωση όπως αυτή. Με άλλα λόγια, εάν το πραγματικό αγαθό είναι το αντικείμενο της επιθυμίας, η επιθυμία παίρνει ένα φυσικό αντικείμενο και δεν θα το επιθυμούν όλοι. Αυτό το αγαθό είναι αντικειμενικό, και επομένως είναι πιθανό ένα άτομο, δηλαδή ένα κακό άτομο, να κάνει λάθος γι' αυτό. Επομένως, το πραγματικό αγαθό, αν και είναι το αντικείμενο της επιθυμίας του ενάρετου ανθρώπου, δεν είναι το αντικείμενο της επιθυμίας σε όλες τις περιπτώσεις. Δηλαδή, το αντικείμενο της επιθυμίας ενός κακού ατόμου δεν είναι το πραγματικό αγαθό.

Από την άλλη πλευρά, ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι αν προτείνουμε ότι το φαινόμενο αγαθό είναι το αντικείμενο της επιθυμίας, πρέπει να παραδεχτούμε ότι η επιθυμία δεν έχει φυσικό αντικείμενο, «αλλά μόνο αυτό που φαίνεται καλό σε κάθε άνθρωπο». Το φαινόμενο αγαθό φέρει μαζί του τον χαρακτήρα του υποκειμενισμού, καθώς «διαφορετικά πράγματα φαίνονται καλά σε διαφορετικούς ανθρώπους... ακόμη και αντίθετα πράγματα»⁷. Είναι χρήσιμο να

⁶ Ηθικά Νικομάχεια, 1113a25.

⁷ Ηθικά Νικομάχεια, 1113a23.

σκεφτούμε το ακόλουθο παράδειγμα: Σε ορισμένες περιπτώσεις, το πραγματικό χρώμα κάποιου πράγματος θα δει ο υγιής άνθρωπος, αλλά ο άρρωστος, όταν κοιτάζει το ίδιο πράγμα, θα δει ένα διαφορετικό χρώμα, το οποίο στην πραγματικότητα δεν είναι το πραγματικό χρώμα- είναι απλώς μια εμφάνιση που προκαλείται από την ανθυγιεινή κατάσταση του ατόμου. Και πάλι, ο Αριστοτέλης εννοεί ότι το πραγματικό αγαθό (κάτι που ο ενάρετος άνθρωπος μπορεί να δει) είναι ένα αντικειμενικό αγαθό, αλλά το φαινόμενο αγαθό είναι αυτό που ένας ασθενής βλέπει λανθασμένα ως καλό επειδή αυτό το άτομο δεν έχει την κατάσταση της αρετής που θα έκανε είναι ικανοί να δουν το πραγματικό αγαθό.

Ωστόσο, υπάρχουν περισσότερα για τον χαρακτηρισμό του Αριστοτέλη για το φαινόμενο και το πραγματικό αγαθό στο Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4 Ηθικά Νικομάχεια. Ο Αριστοτέλης συνεχίζει με το ακόλουθο απόσπασμα:

στην περίπτωση των σωμάτων: για τα σώματα που βρίσκονται σε καλή κατάσταση υγιεινό είναι το κατ' αλήθειαν υγιεινό, ενώ για τα άρρωστα σώματα βοηθητικά προς την κατεύθυνση της υγείας είναι κάποια άλλα πράγματα: το ίδιο συμβαίνει με τα πικρά, τα γλυκά, τα ζεστά, τα βαριά κ.ο.κ.⁸

Εδώ, το υγιές αντιπροσωπεύει αυτό που είναι καλό για το σώμα. Όταν ένα άτομο είναι υγιές, ορισμένα πράγματα θα είναι καλά για αυτό το άτομο (π.χ. συγκεκριμένα είδη τροφίμων). Όταν κάποιος είναι άρρωστος, κάτι διαφορετικό θα είναι καλό για αυτό το άτομο (π.χ. ας υποθέσουμε ότι πρέπει να ακρωτηριαστεί ένα μολυσμένο άκρο). Ωστόσο, αυτό που μπορεί να φαίνεται καλό για τον άρρωστο μπορεί να είναι κάτι διαφορετικό από αυτό που είναι καλό για αυτό το άτομο όταν είναι άρρωστο, και επίσης διαφορετικό από αυτό που είναι καλό για αυτό το άτομο όταν αυτό το άτομο είναι υγιές. Για παράδειγμα, ο άρρωστος μπορεί, σε παραληρητική κατάσταση, να αρνηθεί να επιτρέψει τον ακρωτηριασμό ενός άκρου - μπορεί να φαίνεται καλό για το άτομο να διατηρήσει το άκρο. Επομένως, είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι σε αυτήν την περίπτωση, υπάρχουν δύο είδη σχετικού αγαθού (αυτό που είναι καλό για τον άρρωστο και αυτό που φαίνεται να είναι καλό για τον άρρωστο). Επιπλέον, αυτά τα δύο είδη σχετικού αγαθού διαφέρουν από το πραγματικό αγαθό, κάτι που είναι καλό για το υγιές άτομο.

Μέχρι τώρα, λοιπόν, έχουμε δει δύο έννοιες κατά στις οποίες ο Αριστοτέλης αντιπαραβάλλει ορισμένα είδη σχετικού καλού με το πραγματικό καλό. Στην πρώτη περίπτωση του φαινομένου αγαθού που παρουσιάζεται στο Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4 Ηθικά Νικομάχεια, το φαινόμενο αγαθό (αυτό που φαίνεται να είναι καλό επειδή πιστεύεται λανθασμένα ότι είναι το πραγματικό αγαθό) είναι σχετικό στο βαθμό που τα διάφορα αντικείμενα που εμφανίζονται το να είσαι καλός σε κάθε συγκεκριμένο άτομο είναι το φαινόμενο αγαθό. Στη δεύτερη περίπτωση, σχετικά με το «υγιές», ο Αριστοτέλης μας παρουσίασε περισσότερα από ένα είδη σχετικού αγαθού που έρχεται σε αντίθεση με το πραγματικό αγαθό.

Διακρίνει μεταξύ κάτι που είναι όντως καλό σε ορισμένες περιστάσεις (π.χ. καλό για ένα άτομο που είναι ανθυγιεινό), αλλά δεν είναι το πραγματικό αγαθό

⁸Ηθικά Νικομάχεια, 1113a28.

(π.χ. δεν είναι καλό για το υγιές άτομο) και ένα φαινόμενο αγαθό, το οποίο είναι κάτι που φαίνεται καλό στο άρρωστο άτομο. Επιπλέον, στα Μεταφυσικά του, Βιβλίο XII, Κεφάλαιο 7, ο Αριστοτέλης υποδηλώνει ότι υπάρχει μια άλλη αίσθηση φαινόμενο αγαθού:

κινεῖ δὲ ὧδε τὸ ὀρεκτὸν καὶ τὸ νοητὸν: κινεῖ οὐ κινούμενα. τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά. ἐπιθυμητὸν μὲν γὰρ τὸ φαινόμενον καλόν, βουλευτὸν δὲ πρῶτον τὸ ὄν καλόν: ὀρεγόμεθα δὲ διότι δοκεῖ μᾶλλον ἢ δοκεῖ διότι ὀρεγόμεθα: ἀρχὴ γὰρ ἢ νόησις. νοῦς δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ κινεῖται⁹

Εδώ, το φαινόμενο αγαθό είναι το αντικείμενο της ὀρέξης (ἐπιθυμία), και το πραγματικό αγαθό είναι το αντικείμενο της ἐπιθυμίας (βούληση – ἐννοιολογικά προσδιορισμένη ἐπιθυμία)¹⁰. Ἐτσι, ἡ αἴσθησις με τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖται τὸ φαινόμενο αγαθό στο παραπάνω ἀπόσπασμα εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τοὺς τρόπους που τὸ ἔχουμε συζητήσει στα Ἠθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4. Στα Ἠθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4, τὸ αντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας ὡς βούλησης εἶναι τὸ φαινόμενο αγαθό -ὄχι ἐπειδὴ εἶναι κάτι που φαίνεται καλό στον αἰσθητικὸ τρόπο- ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι κάτι που φαίνεται καλό στο βαθμὸ που θεωρεῖται ἐννοιολογικά ἀλλὰ λανθασμένα καλό. Τὸ φαινόμενο αγαθό, δεδομένου τοῦ χαρακτηρισμοῦ στο παραπάνω ἀπόσπασμα ἀπὸ τα Μεταφυσικά, εἶναι τὸ εὐχάριστο (στο βαθμὸ που φαίνεται καλό σε αἰσθητικὸ τρόπο - στο βαθμὸ που εἶναι εὐχάριστο γιὰ κάποιον, ὅπως ἦταν), και αὐτὸ ἐρχεται σε ἀντίθεση με τὸν τρόπο στο ὁποῖο καταλαβαίνουμε τὸ αντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας ὡς βούλησης. Τὸ φαινόμενο αγαθό -που χαρακτηρίζεται με αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅπως αὐτὸ που φαίνεται καλό σε αἰσθησιακὸ τρόπο- δεν εἶναι τὸ αντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας ὡς βούλησης, ἀλλὰ, ἀντίθετα, εἶναι τὸ αντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας. Ὅπως εἶδαμε, λοιπὸν, στο παραπάνω ἀπόσπασμα ἀπὸ τα Μεταφυσικά, τὸ εὐχάριστο (αὐτὸ που φαίνεται καλό στον αἰσθησιακὸ τρόπο) εἶναι τὸ φαινόμενο αγαθό, και εἶναι τὸ αντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας, ἐνῶ τὸ πραγματικὸ αγαθό εἶναι τὸ αντικείμενο τῆς βούλησης. Ἐπομένως, σε αὐτὸ τὸ σημεῖο, μένουμε με δύο εἶδη φαινομένου αγαθοῦ: αὐτὸ που εἶναι τὸ αντικείμενο τῆς βούλησης στα Ἠθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4 και αὐτὸ που εἶναι τὸ αντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας στα Μεταφυσικά, Βιβλίο XII, Κεφάλαιο 7.

⁹Μεταφυσικά, 1072a27.

¹⁰Οἱ περιπτώσεις κατὰ τὴν ὁποῖα πραγματοποιεῖται συζήτηση εἶναι αὐτές κατὰ τὴν ὁποῖα πρέπει νὰ γίνῃ σύλληψις τοῦ αντικειμενικοῦ ὄρου μιᾶς διανοητικῆς πρόβλεψης (μια «διανοητικὴ πράξις που συνδέει δύο δευτερεύουσες ψυχικὲς πράξεις με ἕναν ἰδιαιτερο τρόπο»). Δανερίζομαι αὐτὴν τὴν ἐρμηνεῖα τῆς ἐννοιολογικῆς ἐπιθυμίας ἀπὸ τὸν Thomas Tuozzo «Conceptualized and Unconceptualized Desire in Aristotle». Ἐξηγεῖ, «Αὐτὸ που κάνει μια διανοητικὴ πρόβλεψη μια ἐπιθυμία εἶναι τὸ υποθετικὸ κατηγορηματικὸ». Οἱ περισσότερες ἐπιθυμίες μοιράζονται τὸ ἴδιο, μὴ συνηθισμένο υποθετικὸ κατηγορηματικὸ: τὸ εὐχάριστο. Ἡ ἐπιθυμία που εἶναι διαφορετικὴ σε εἶδος, ἀπὸ ὅλα αὐτὰ και ἡ ὁποῖα, ὡς ἐπιθυμία, εἶναι χαρακτηριστικὰ ἀνθρώπινη, περιέχει ἕνα ἐννοιολογικὸ υποθετικὸ κατηγορηματικὸ: «Ἡ ψυχικὴ ἀσκησις τῆς ἐννοίας «καλό». Γιὰ μια διεξοδικὴ συζήτηση αὐτοῦ τοῦ υλικοῦ, βλ. Tuozzo (1994).

Ωστόσο, τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δυσδιάκριτα. Όπως είδαμε, σε αντίθεση με αυτό που παρουσιάζεται στο παραπάνω απόσπασμα από τα Μεταφυσικά (ότι το πραγματικό καλό είναι το αντικείμενο της βούλησης), ο Αριστοτέλης προτείνει, νωρίς στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4, ότι το προφανές καλό είναι το αντικείμενο βούλησης. Ωστόσο, στο τέλος του κεφαλαίου, ο Αριστοτέλης συνεχίζει να προτείνει ότι το ευχάριστο -κάτι που δεν μπορεί να είναι το αντικείμενο της βούλησης- είναι προφανές καλό. Αυτός γράφει:

Στα περισσότερα πράγματα το σφάλμα φαίνεται να οφείλεται στην ευχαρίστηση- γιατί φαίνεται καλό όταν δεν είναι. Επιλέγουμε λοιπόν το ευχάριστο ως καλό και αποφεύγουμε τον πόνο ως κακό.¹¹

Αυτό το απόσπασμα υποδηλώνει ότι η πλειονότητα των ανθρώπων έχει λανθασμένη αντίληψη για το καλό. Μπερδεύουν το καλό με το ευχάριστο γιατί η ικανοποίηση των επιθυμιών τους (σε αυτήν την περίπτωση, η επίδραση της ευχαρίστησης, της όρεξης, της επιθυμίας) έχει επηρεάσει τη σύλληψή τους για το καλό. Με αυτό το απόσπασμα, και τα παραπάνω επιχειρήματα δείχνουν ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο διαφορετικά είδη φαινομενικού καλού στο μυαλό. Πώς ακριβώς πρέπει να κατανοήσουμε το προφανές και πραγματικό καλό στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4;

Είμαστε τώρα σε θέση να συζητήσουμε σε ποιο βαθμό τα συναισθήματα της ευχαρίστησης επηρεάζουν τις αντιλήψεις της αξίας για τον Αριστοτέλη και τη σχέση μεταξύ των συναισθημάτων της ευχαρίστησης και των πεποιθήσεων για το αγαθό. Θα προχωρήσω ρίχνοντας μια ματιά σε επιλεγμένη σχετική βιβλιογραφία και, στο πλαίσιο αυτό, σκοπεύω να ρίξω φως στο αρχικό ερώτημα σχετικά με τον ρόλο του φαινομένου και του πραγματικού αγαθού στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4.

Η Σχέση μεταξύ της Απόλαυσης και του Αγαθού

Εξετάστε το ακόλουθο απόσπασμα από τα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη, Βιβλίο I, Κεφάλαιο 8:

στους ανθρώπους όμως που αγαπούν το ωραίο, ευχάριστα είναι αυτά που είναι ευχάριστα από τη φύση τους· τέτοιες είναι οι πράξεις της αρετής· έτσι και σ' αυτούς τους ανθρώπους είναι ευχάριστες και είναι και καθεαυτές ευχάριστες. Δεν τη χρειάζεται λοιπόν η ζωή αυτών των ανθρώπων την ευχαρίστηση σαν ένα είδος πρόσθετου κοσμήματος· αντίθετα, την έχει μέσα της.¹²

Ο Burnyeat (1980), υποδηλώνει ότι, για τον Αριστοτέλη, τα πράγματα που αγαπάμε, είναι με αυτήν την έννοια, τα πράγματα από τα οποία λαμβάνουμε

¹¹Ηθικά Νικομάχεια, 1113b.

¹²Ηθικά Νικομάχεια, 1099a13.

ευχαρίστηση. Ο Αριστοτέλης ισχυρίζεται πράγματι ότι «οι ενάρετες ενέργειες πρέπει να είναι από μόνες τους ευχάριστες»¹³ και αυτό, προτείνω, μας δίνει λόγο να πιστεύουμε ότι το ευχάριστο πρέπει, στο βαθμό που είναι πραγματικά ευχάριστο, να νοείται ως ένα είδος ώθησης προς το πραγματικό καλό. Όπως εξηγεί ο Burnyeat (1980, 76), «μαθαίνει να απολαμβάνει κάτι, και δεν διακρίνεται απόλυτα από το να μαθαίνει ότι το πράγμα είναι ευχάριστο». «Μαθαίνοντας», ο Αριστοτέλης εννοεί όχι μόνο την απόκτηση πληροφοριών, αλλά και την εμπειρία αυτή καθαυτή. Όταν βιώνουμε την ευχαρίστηση, αρχίζουμε να την αναγνωρίζουμε ως καλή και μπορούμε να μάθουμε να αναγνωρίζουμε το καλό. Μπορούμε λοιπόν να συνεχίσουμε να μαθαίνουμε να εκτιμούμε κάτι σωστά, με διαφορετικό τρόπο από το να μας χαροποιεί απλά. Μπορούμε να μάθουμε να παίρνουμε ευχαρίστηση σε αισθητικά πράγματα με εύκρατο τρόπο. Για παράδειγμα, ο Αριστοτέλης δηλώνει ότι «όλοι οι άντρες απολαμβάνουν με κάποιο τρόπο καλό φαγητό και κρασί και σεξουαλική επαφή, αλλά δεν κάνουν όλοι οι άντρες όπως θα έπρεπε»¹⁴. Ο Burnyeat (1980, 77) ρίχνει περαιτέρω φως στο θέμα:

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι το να μάθεις να κάνεις αυτό που είναι ενάρετο, να το κάνεις μια συνήθεια ή μια δεύτερη φύση σε ένα, είναι, μεταξύ άλλων, να μάθεις να απολαμβάνεις να το κάνεις, να καταλήξεις να απολαμβάνεις -κατάλληλα - να το κάνεις. Υπό το φως του εάν ένας άνθρωπος απολαμβάνει ή δεν απολαμβάνει ενάρετες ενέργειες, λέμε αν έχει διαμορφώσει τη σωστή διάθεση απέναντί τους.

Το ενάρετο άτομο απολαμβάνει να ενεργεί με αρετή για το ίδιο το άτομο. Η εξάσκηση της αρετής απαιτεί ενέργειες που απολαμβάνονται μόνο εάν θεωρηθούν ευγενείς και ενάρετες, και εάν ο ενεργών απολαμβάνει αυτές ως τέτοιες. Υπάρχει μια έννοια κατά την οποία το ευχάριστο είναι πραγματικά καλό: το πραγματικά ή αληθινά ευχάριστο (σε αντίθεση με αυτό που φαίνεται απλώς να είναι ευχάριστο για κάποιον) είναι αληθινά καλό. Για παράδειγμα, ορισμένα τρόφιμα που είναι αληθινά καλά για το υγιές άτομο είναι αληθινά ευχάριστα, αλλά αυτό που χαρακτηρίζει αυτά τα τρόφιμα ως αληθινά καλά για το υγιές άτομο είναι ότι καταναλώνονται στη σωστή ποσότητα. Το φαγητό πρέπει να είναι μια ευγενής και ενάρετη πράξη στην οποία η κατάλληλη ευχαρίστηση λαμβάνεται από ένα ενάρετο άτομο. Το φαγητό, για αυτό το άτομο, είναι αληθινά ευχάριστο. Έτσι, το ευχάριστο μπορεί να είναι καλό, αν προσεγγιστεί σωστά: πρέπει να απολαμβάνεται με ευγένεια και να απολαμβάνεται από έναν ενάρετο που βλέπει, όπως ήταν, το πραγματικό αγαθό. Ο ενάρετος άνθρωπος βλέπει το πραγματικό αγαθό και βιώνει αληθινή ευχαρίστηση με ευγενή δράση, και οι ασεβείς πράξεις δεν φαίνονται καν ευχάριστες σε αυτό το άτομο.

Ο Burnyeat (1980, 77) εξηγεί ότι αυτός είναι «ο λόγος για τον οποίο η απόλαυσή του ή η έλλειψή της είναι το τεστ για το αν έχει πραγματικά τις αρετές». Ας ληφθεί υπόψη το ακόλουθο απόσπασμα από τα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο II, κεφάλαιο 4:

¹³ Ηθικά Νικομάχεια, 1099a20.

¹⁴ Ηθικά Νικομάχεια, 1154a17.

αυτός που πράττει (τα ενάρετα) τα πράττει έχοντας κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: πρώτα πρώτα αν ενεργεί έχοντας ακριβή γνώση· έπειτα αν οι πράξεις του είναι αποτέλεσμα επιλογής και προτίμησης, επιλογής μάλιστα και προτίμησης γι' αυτές καθεαυτές τις πράξεις· τρίτον αν στον τρόπο με τον οποίο ενεργεί εμμένει σταθερά και αμετάβλητα¹⁵.

Ο Αριστοτέλης μας λέει ότι είναι κοινό σε όλες τις ενάρετες ενέργειες ότι επιλέγονται επειδή είναι ευγενείς¹⁶. Οι άνθρωποι που έχουν ανατραφεί ή εκπαιδευτεί με τον σωστό τρόπο θα απολαύσουν τα σωστά πράγματα - «αποκτούν το αισθητήριο» για ευγενείς πράξεις. Εκείνοι που επέλεξαν να ακολουθήσουν το φαινόμενο αγαθό -να ακολουθήσουν τα συναισθήματα της στιγμής-, δεν θα βρουν καμία απόλαυση σε ευγενείς πράξεις. Έτσι, αυτό που είναι ευχάριστο για το φαύλο άτομο, θα είναι ξεχωριστό από αυτό που είναι πραγματικά ευχάριστο.

Προτείνω, λοιπόν, να αντλήσουμε μια αναλογία μεταξύ αυτού του χαρακτηρισμού του τρόπου με τον οποίο τα συναισθήματα της ευχαρίστησης επηρεάζουν τις αντιλήψεις της αξίας και την περίπτωση του υγιούς από τα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, κεφάλαιο 4 με τον ακόλουθο τρόπο. Το πραγματικά ενάρετο άτομο βλέπει το πραγματικό αγαθό, και σε αυτό το άτομο, οι μη ευγενείς ενέργειες δεν θα φαίνονται ευχάριστες. Σε αυτό το άτομο, τα αληθινά ευχάριστα πράγματα θα είναι ευχάριστα. Αυτό είναι ανάλογο με τον τρόπο με τον οποίο τα αληθινά καλά πράγματα είναι καλά ή υγιή για το υγιές άτομο. Το φαινόμενο αγαθό είναι εκείνο που περνιέται για το πραγματικό αγαθό από κάποιον που επιλέγει να ακολουθήσει μόνο αυτό που φαίνεται να είναι ευχάριστο. Αυτό είναι ανάλογο με το άρρωστο ή ίσως παραληρητικό άτομο στο οποίο κάτι παράλογο μπορεί να φαίνεται καλό. Τέλος, ανάλογο με το είδος του σχετικού αγαθού που είναι καλό μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις (π.χ. ο ακρωτηριασμός ενός μολυσμένου άκρου είναι καλό για τον άρρωστο) είναι το είδος του πράγματος που είναι καλό για το εγκρατές άτομο, το οποίο πράγματι κάνει ό,τι είναι πραγματικά αγαθό, αλλά δεν βλέπει ακόμη το πραγματικό αγαθό. Ακόμα, η κατανόηση του προφανούς αγαθού καθώς ο Αριστοτέλης το παρουσιάζει στο Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, κεφάλαιο 4 θα απαιτήσει να εξετάσουμε πιο προσεκτικά το ευχάριστο. Πώς είναι ότι το ευχάριστο μπορεί να είναι το προφανές καλό αν το προφανές αγαθό είναι το αντικείμενο της βούλησης; Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το πρόβλημα με το ευχάριστο είναι ότι μπορεί να είναι καλό στο βαθμό που είναι πραγματικά ευχάριστο, αλλά φαίνεται καλό (ευχάριστο σε κάποιον) ακόμη και όταν δεν είναι, και οι άνθρωποι επιλέγουν να το ακολουθήσουν μόνο με την αιτιολογία του προφανούς καλοσύνη. Στα Ηθικά Ευδήμεια, ο Αριστοτέλης εξηγεί:

Το αντικείμενο της ορέξεως και της επιθυμίας είναι είτε το αγαθό είτε το προφανές αγαθό. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το ευχάριστο είναι αντικείμενο επιθυμίας, γιατί είναι κάτι που φαίνεται καλό. Επειδή ενώ κάποιοι άνθρωποι έχουν αυτήν την άποψη επ' αυτού, σε άλλους φαίνεται αγαθό, ακόμη και αν δεν έχουν αυτήν τη γνώμη επ' αυτού. Γιατί η εμφάνιση και η γνώμη δεν κατοικούν στο ίδιο μέρος της ψυχής (1235b25).

¹⁵ Ηθικά Νικομάχεια, 1105a31.

¹⁶ Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο ιι.

Το ευχάριστο, εδώ, διακρίνεται και πάλι ως ένα είδος προφανούς αγαθού. Το κλειδί για την επίλυση του προβλήματος έγκειται στη διάκριση μεταξύ αντίληψης και σκέψης. Φαίνεται, λοιπόν, ότι στο Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4 Ηθικά Νικομάχεια, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί το φαινόμενο αγαθό ως αντικείμενο της βούλησης, καθώς προσπαθεί να πληρώσει την επιθυμία μας (βούληση) για το αγαθό, ότι πιστεύουμε ότι κάτι είναι καλό και αν κάνουμε λάθος, τότε έχουμε επιτύχει μόνο το φαινόμενο αγαθό. Αυτή είναι η έννοια κατά την οποία το φαινόμενο αγαθό είναι το αντικείμενο της βούλησης στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4. Εάν, από την άλλη πλευρά, πράγματι σκεφτόμαστε (ή βλέπουμε όπως το ενάρετο άτομο βλέπει) το πραγματικό αγαθό, το πραγματικό αγαθό είναι το αντικείμενο της βούλησης. Αυτή είναι η αίσθηση με την οποία το πραγματικό αγαθό είναι το αντικείμενο της βούλησης στο παραπάνω απόσπασμα από τα Μεταφυσικά. Το φαινόμενο αγαθό είναι το αντικείμενο της όρεξης σε αυτό το απόσπασμα με την έννοια ότι, εκεί, ο Αριστοτέλης αναφέρεται σε πράγματα που φαίνονται καλά κατ' αισθητικό τρόπο όταν συζητά το φαινόμενο αγαθό. Μέσω της αντίληψης βιώνουμε τα ευχάριστα και τα ευχάριστα πράγματα μας φαίνονται καλά. Ως εκ τούτου, στα Μεταφυσικά, το ευχάριστο είναι το φαινόμενο αγαθό, και το αντικείμενο της επιθυμίας. Όταν γίνεται αληθινά αντιληπτό, το ευχάριστο είναι μια μη εννοιολογικά προσδιορισμένη αντίληψη του αγαθού. Ως εκ τούτου, το ευχάριστο, το οποίο περιλαμβάνει μια μη εννοιολογική διανοητική εμπειρία του καλού μέσω αισθητικής αντίληψης, είναι επίσης ένα αντικείμενο βούλησης στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4. Ανάλογα με το αν η εν λόγω ευχαρίστηση είναι ή όχι κάτι που είναι πραγματικά ευχάριστο ή κάτι τέτοιο που είναι απλώς προφανώς ευχάριστο για κάποιον, μπορεί να είναι είτε το πραγματικό είτε το φαινόμενο αγαθό. Επιπλέον, ο Tuozzo (1994, 354) εξηγεί:

η βούληση ... απαιτεί τουλάχιστον μία έννοια, αυτή του αγαθού ... Η μη αντιληπτή γνώση του αγαθού [αντίληψης της αίσθησης] χρησιμεύει ως η πειραματική βάση για ένα παιδί να αποκτήσει την έννοια «αγαθό». Φαίνεται φυσικό για την πρώτη βούληση του παιδιού που έχει τα ίδια αντικείμενα με τις επιθυμίες του.

Αυτό θα εξηγούσε, λοιπόν, μια περίπτωση στην οποία ένα ευχάριστο πράγμα θα μπορούσε να είναι είτε αντικείμενο βούλησης είτε αντικείμενο επιθυμίας. Για τον Αριστοτέλη, η θεμελιώδης αιτία της κίνησης είναι η επιθυμία και ένα αντικείμενο της επιθυμίας είναι κάτι που αναγνωρίζεται. Εξετάστε το ακόλουθο απόσπασμα από το Περί ζώων κινήσεως του Αριστοτέλη (κεφ. 6):

Για όλα τα ζωντανά πλάσματα κινούνται και μετακινούνται με κάποιο σκοπό, έτσι ώστε αυτός είναι ο όρος όλης της κίνησής τους, το τέλος, δηλαδή. Τώρα βλέπουμε ότι το ζωντανό πλάσμα κινείται από τη διάνοια, τη φαντασία, τον σκοπό, την επιθυμία και την όρεξη. Και όλα αυτά μπορούν να αναχθούν στο μυαλό και την επιθυμία. Γιατί τόσο η φαντασία όσο και η αίσθηση είναι κοινά με το μυαλό, καθώς και οι τρεις είναι ικανότητες κρίσης, αλλά διαφέρουν ανάλογα με τις διακρίσεις που αναφέρονται αλλού.

Η αναγνώριση του αγαθού μπορεί να προκύψει στην αίσθηση-αντίληψη, τη φαντασία ή τη σκέψη. Ο Tuozzo (1994, 345) εξηγεί ότι «Στη θεωρία δράσης του Αριστοτέλη, είναι η γνώση του καλού που ξεκινά την κίνηση- εδώ [ο Αριστοτέλης] μας λέει ότι η μορφή της γνώσης που το αγαθό παίρνει στο αισθητήριο επίπεδο είναι ακριβώς η αντίληψη του ευχάριστου. Η μη εννοιολογικά προσδιορισμένη νοητική εμπειρία του αγαθού είναι η εμπειρία του να είσαι ευχαριστημένος». Έτσι, στο επίπεδο της ευχάριστης, η διανοητική εμπειρία του αγαθού είναι μη αντιληπτή, αλλά στο επίπεδο της σκέψης, η διανοητική εμπειρία του αγαθού είναι αντιληπτή. Το ευχάριστο, επιτρέποντάς μας να αναγνωρίσουμε το αγαθό, μπορεί να είναι μια ώθηση στο να βλέπει κάποιος το πραγματικό αγαθό.

Η αρχική μας απόκλιση ήταν ότι αν το ευχάριστο είναι αγαθό (στο βαθμό που φαίνεται καλό αισθητικά και στο βαθμό που το αντιλαμβανόμαστε ότι είναι ευχάριστο) αυτό φαίνεται να έρχεται σε σύγκρουση με το αντικείμενο της επιθυμίας ως βούληση, ή της εννοιολογικής επιθυμίας (κάτι που πιστεύεται ότι είναι αγαθό). Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι υπάρχει ένα είδος περίπτωσης στην οποία ένα ευχάριστο πράγμα θα μπορούσε να είναι είτε αντικείμενο βούλησης είτε αντικείμενο επιθυμίας, αυτή η ασυνέπεια διαλύεται. Αν και το φαινόμενο αγαθό μπορεί να είναι το αντικείμενο της βούλησης, αυτό δεν είναι ασυμβίβαστο με το φαινόμενο αγαθό να είναι επίσης το ευχάριστο, στο βαθμό που το ευχαριστημένο περιλαμβάνει μια μη αντιληπτή γνώση του αγαθού.

Ως εκ τούτου, η παραπάνω ανάλυση διαφόρων τρόπων με τους οποίους ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει το φαινόμενο αγαθό στα Ηθικά Νικομάχεια, και τόσο του βαθμού στον οποίο τα συναισθήματα της ευχαρίστησης επηρεάζουν τις αντιλήψεις της αξίας για τον Αριστοτέλη, όσο και τη σχέση μεταξύ συναισθημάτων απόλαυσης και πεποιθήσεων για το καλό μεταξύ τα συναισθήματα της ευχαρίστησης, έχει ρίξει τουλάχιστον ένα σημαντικό φως στην αρχική μας ερώτηση σχετικά με το πώς, ακριβώς, το φαινόμενο αγαθό πρέπει να γίνει κατανοητό στα Ηθικά Νικομάχεια, Βιβλίο III, Κεφάλαιο 4.

Συμπεράσματα

Η ιδέα ότι ένα άτομο πρώτα κατανοεί την έννοια του αγαθού μέσω της ευχάριστης, δημιουργεί την ανάγκη για ηθική εκπαίδευση επειδή ένα άτομο θα πρέπει να προχωρήσει από αυτό το στάδιο για να καταλάβει το αγαθό, και τελικά να δει περισσότερο από απλώς το φαινόμενο αγαθό. Αυτός είναι ο λόγος που ένα άτομο πρέπει να έχει καθιερώσει τη σωστή σχέση μεταξύ συναισθημάτων ευχαρίστησης και πεποιθήσεων για το αγαθό, πρέπει η ενάρετη δραστηριότητα να γίνει μια συνήθεια και να μάθει να την απολαμβάνει. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να εκτιμήσουμε σωστά τη σχέση που έχει η ευχαρίστηση με το αγαθό. Ένα άτομο πρέπει να μάθει να βλέπει το πραγματικό καλό, να εκπαιδεύει με συνέπεια τον εαυτό του για να είναι στη σωστή κατάσταση για να επιλέξει ενάρετη δραστηριότητα, η οποία από μόνη της είναι ευχάριστη και επιλέγεται για δική της χάρη.

Βιβλιογραφία

Aristotle (350 B.C.E.) *On the Motion of Animals*. Part 6. Translated by ASL Farquharson.
Retrieved from: http://classics.mit.edu/Aristotle/motion_animals.html.

Aristotle (1941) *The Basic Works of Aristotle*. Edited by Richard McKeon. NY: Random House, Inc.

Burnyeat, M. (1980) Aristotle on Learning to be Good. In A. Rorty (ed.), *Essays on Aristotle's Ethics*. Berkeley.

Tuozzo, T. (1994) Conceptualized and Unconceptualized Desire in Aristotle. *Journal of the History of Philosophy* 32(4): 525-549.

The Apparent Good, Feelings of Pleasure, and Perceptions of Value in Aristotle's *Nicomachean Ethics*

Meredith Trexler Drees
Assistant Professor
Kansas Wesleyan University, USA

*In Book III, Chapter 4 of his *Nicomachean Ethics*, Aristotle explains, "That wish is for the end has already been stated; some think it is for the good, others for the apparent good." This essay examines the roles played by the apparent and the real good in Chapter III of Aristotle's *Nicomachean Ethics*. I discuss a possible discrepancy concerning the sense in which Aristotle uses the apparent good in *NE*, and I consider the relationship between feelings of pleasure and beliefs about the good. I argue that a specific consideration of the extent to which feelings of pleasure affect perceptions of value for Aristotle will shed considerable light on the way in which the apparent and the real good should be understood.*

Keywords: *Aristotle, pleasure, apparent good, *Nicomachean Ethics*, perceptions of value*